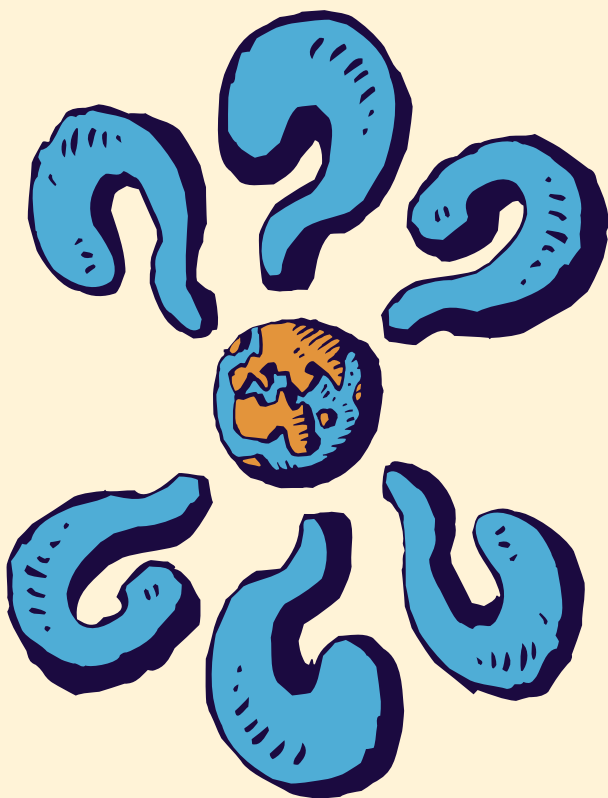

I řekl Bůh Trinitární teologie stvoření

CTIRAD VÁCLAV POSPÍŠIL

Karolinum

teologie

I řekl Bůh

Trinitární teologie stvoření

Ctirad Václav Pospíšil

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

v edici Teologie

Redakce Jan Sušer

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

Kniha byla připravena v rámci projektu Teologie stvoření – výzvy přírodních věd a trinitární teologie (GAČR, č. 16-08021S).

© Univerzita Karlova, 2019

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2019

© Ctirad Václav Pospíšil, 2019

Cover illustration © Kameel Machart, 2019

ISBN 978-80-246-4261-1

ISBN 978-80-246-4262-8 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

ÚVOD: SNAHA VYNÁŠET ZE SVÉHO POKLADU STARÉ I NOVÉ /11

1. Poslední svorník rozsáhlé klenby /12
2. Kreaturalita jako nejhlubší zřídlo a kritérium každé teologie stvoření /14
3. Stvoření a stvořenost jsou dva vztahy plus velkodušná darovanost /18
4. Tematické rozvržení této monografie /23

1. TEOLOGIE STVOŘENÍ: ČESKÁ KATOLICKÁ TEOLOGIE A DNEŠNÍ SITUACE NA MEZINÁRODNÍ SCÉNĚ /27

- 1.1 Nejvýznamnější díla českých katolických autorů v oblasti teologie stvoření /30
- 1.2 Pozoruhodné tituly relevantní pro teologii stvoření přeložené do češtiny /36
- 1.3 Dílčí hodnocení /38

2. OTEC, SYN A DUCH SVATÝ JAKO NUTNÝ PŘEDPOKLAD STVOŘENÍ /41

- 2.1 Magisterium: stvoření je společným dílem Otce, Syna a Ducha svatého /44
- 2.2 Biblická a zejména novozákonní východiska tajemství stvořitelské Trojice /49
- 2.3 Otec tvoří skrze a podle Syna v Duchu darovanosti /59
 - 2.3.1 Analogie entis a Otec, Syn a Duch svatý jako „nadosoby“ /61
 - 2.3.2 Hypoteticky jednoosobový Bůh stvořitel nedává z filosofického hlediska smysl /67
 - 2.3.3 Starozákonní Bůh stvořitel je Bůh Otec, ovšem nikdy bez vztahu k Synu a Duchu svatému /72
 - 2.3.4 Rozvinutí aplikace schématu č. 1 nejen na teologii stvoření /86
- 2.4 Dílčí hodnocení a výhled /100

3. STVOŘENÍ Z NIČEHO, STVOŘITELOVA SVOBODA JAKO ZÁKLAD NAŠÍ SVOBODY A DŮSTOJNOSTI /101

- 3.1 Teologie stvoření: naše křesťanská identita a dialog s judaismem a islámem /102
- 3.2 Základní pravdy křesťanské víry implikují *creatio ex nihilo* /105
- 3.3 Potíže i úžas spjaté s mysteriózním prvním i ustavičným *creatio ex nihilo* /113

- 3.4 Svoboda Stvořitele, naše dramatická svoboda, kreaturální optimismus, pesimismus a realismus /122
- 3.5 Byl by bez stvoření Bůh Bohem někoho? Je jeho svoboda vzhledem ke stvoření a zároveň důsledně věrná sobě opravdová? /132
- 3.6 Svobodné a láskyplné *creatio ex nihilo* v Písmu, u církevních otců a magisteria /135
- 3.7 *Creatio ex nihilo* a velký třesk? /145
- 3.8 Dílčí hodnocení /147

4. USTAVIČNÉ STVOŘENÍ: KOMPETENCE STVOŘITELE A STVOŘENÝCH ČINITELŮ, JEHO PROZŘETELNOST A TÍŽIVÉ MYSTÉRIUM ZLA /148

- 4.1 Stvořitelské působení Otce, Syna a Ducha svatého ve tvorech (*concursum divinum*) jako zdroj vděčnosti a pozitivního myšlení /148
- 4.2 Boží prozřetelnost jako pramen důvěry, odvahy, naděje, moudrosti /166
- 4.3 Zapeklitý otazník dramatu zla /176
- 4.4 Dílčí hodnocení /195

5. ČLOVĚK JAKO VRCHOL DÍLA STVOŘENÍ /197

- 5.1 Ochrana života a jeho prostředí na základě trinitárně zakotveného dialogického antropocentrismu /198
- 5.2 Teologie stvoření tváří v tvář evolucionismu /213
- 5.3 Člověk jako Boží obraz a osoba je plně tělem i duší, duchem /226
 - 5.3.1 Existence lidské duše /229
 - 5.3.2 Nedualistické vnímání lidské bytosti jako duše a těla v Bibli a v křesťanství /233
 - 5.3.3 Původ lidské duše: preexistencialismus, emanacionismus, traducianismus a kreacionismus /242
 - 5.3.4 Kreacionismus z hlediska trinitárního chápání lidské osoby jako Božího obrazu a podoby /244
 - 5.3.5 Problematika evolučního vzniku-stvoření člověka ve světle křesťanské nauky o lidské duši /248
 - 5.3.6 Nepřijatelná verze trichotomismu a plná oprávněnost trojvrstevného pojmání lidské bytosti /251
- 5.4 Základní teze k problematice prvotního hříchu a jeho univerzálních důsledků /252
 - 5.4.1 Prvotní hřích /253
 - 5.4.2 Problematika dědičné viny v dějinách křesťanství /264
 - 5.4.3 Kritická reflexe nad tajemstvím dědičné viny, *dona supernaturalia* a *dona praeternaturalia* /279
- 5.5 Dílčí hodnocení /288

6. NEJAKTUÁLNĚJŠÍ KAPITOLA ANGELOLOGIE: PROBLEMATIKA ĎÁBLA A JEHO MIMOŘÁDNÉHO PŮSOBENÍ /290

- 6.1 Démonologie z hlediska analogie víry a její lokalizace v členění jednotlivých traktátů systematické teologie /296
- 6.2 Proměny představy o Ďáblu v Bibli a jejich souvislosti s obrazem Boha. Paradoxalita Ďáblový existence a jeho neosobní osobovost bez tváře /299
- 6.3 Nutnost rozlišování: teologie v pravém slova smyslu a popularizační literatura /309
- 6.4 Podněty k problematice vyhodnocování příznaků posedlosti /316
- 6.5 Nesamozřejmá hodnota pravého dobra prožívaná na pozadí zkušenosti s jeho negací /324
- 6.6 Dílčí hodnocení /326

ZÁVĚR: SPOLEČNÝ JMENOVATEL TROJIČNÍ TEOLOGIE STVOŘENÍ – SVOBODA A DŮSTOJNOST BOŽÍHO OBRAZU! /328

Zkratky /335

Bibliografie /336

Summary /354

Omnia per ipsum et in ipso creata sunt

Ko 1,16

Mému nezapomenutelnému prvnímu
učiteli dogmatické teologie,
blahé paměti,
otci Jaroslavu Aloisi Mocovi, O. F. M.

ÚVOD: SNAHA VYNÁŠET ZE SVÉHO POKLADU STARÉ I NOVÉ¹

Nejeden čtenář asi bude souhlasit, když prohlásím, že Hospodin nás neustále překvapuje, ba uvádí do rozpaků jak naprostými nečekanostmi, které se odehrávají v rámci našich životních příběhů, tak nepředstavitelnou obrovitostí a fascinující nádherou svého stvořitelského díla. Pohlížeje na nezměrné hlubiny vesmíru, nespočet hvězd i galaxií, nepředstavitelné časové rozměry, na úžasnou rozmanitost života si teolog, který druhým vypravuje o stvoření jako přirozeném zjevení, někdy v duchu říká, jestli to Hospodin s manifestací své velikosti tak trochu nepřehnal. Nejde mu potom na rozum, že tváří v tvář tomu všemu má jako docela obyčejný a z hlediska kosmických dimenzí pranepatrný, rozumem obdařený živočich s křesťanskou vírou v srdci pojednávat o Stvořiteli a jeho díle. Není divu, že v určitých fázích takového snažení si připadá jako někdo, před kým stojí úkol, který lze popsat slovy *mission impossible*. A nejde tu jenom o jeho vlastní porozumění, nýbrž také o srozumitelnost vypracovaného spisu. Již pokud možno co nejstručnějším uvedením do tohoto v zásadě od samého počátku k nedokonalosti odsouzeného snažení proto nemůže být něčím předem daným, samozřejmým a nepřekvapivým.

V této ouvertuře si nejprve dovolím rozezvučet motivy, které spíše odpovídají žánru jménem předmluva, nicméně zároveň tím upozorním na předpoklady opravdu plodné lektury nyní předkládaného díla i na místo, které této knize patří v celku mého dosavadního snažení na poli teologie. Ve druhém bodu poukáži na nejhlubší zřídlo reflexe nad tajemstvím stvoření, jímž je prožívání vlastní stvořenosti – kreaturality. Díky tomuto existenciálnímu a spirituálnímu zakořenění nemůže být teologie stvoření nikým obviňována z toho, že by byla pouhým mentálním konstruktem. Předposledním krokem této do jisté míry nulté etapy našeho společného putování bude jasné vymezení stvoření jako dvou vztahů, totiž stvoření a stvořenosti, přičemž

1/ Srov. Mt 13,52.

do hry vstupuje ještě vztah darovanosti. To, že se taková pasáž uzavírá přehledem tematického rozvržení látky do jednotlivých kapitol a ospravedlněním logičnosti makrostruktury celé knihy, lze asi předem očekávat. Zda totéž platí také o samotném uspořádání rozsáhlého materiálu, nechť posoudí každý čtenář sám.

1. Poslední svorník rozsáhlé klenby

Jedním ze základních předpokladů kvalitního monografického zpracování jakéhokoli traktátu dogmatické teologie je plně autorovo nasazení, do něhož vstupuje celý jeho životní příběh i dosavadní odborné snažení. Všechna předchozí díla se mu pak jeví jako prameny, potoky a řeky, které se nyní slévají do nového toku, po němž se plaví krajinou známou i neznámou. Pokud by kdokoli chtěl přistoupit k vytvoření opravdu trinitárně koncipované teologie stvoření, musel by zvládnout pochopitelně christologii a soteriologii², trojiční teologii³ a nikoli v poslední řadě také úskalí metody aplikované v katolické dogmatické teologii⁴.

Jedním z velmi užitečných způsobů jak porozumět textu je takzvaná rekonstruktivní hermeneutika. Jestliže autor knihy dospěl k tomuto cíli dlouhou cestou, jejímiž milníky jsou v poznámkách připomenuté monografie, pak by mělo být zřejmé, že nyní předkládanou trinitární teologii stvoření bude číst opravdu s užitkem především ten, kdo jako čtenář prošel toutéž cestou. Navíc je nutno důrazně podtrhnout, že velmi mnohé z teologické metodologie, trojiční teologie, christologie a soteriologie nelze v této knize podrobně vysvětlovat, a proto jsou uvedené záležitosti povětšinou pouze stručně připomínány jako něco, co bylo již dříve vyloženo. Zároveň je na místě určitá omluva, protože tato zcela nová teologie stvoření, která je zároveň věrna přínosům té klasické, opravu není a nemůže být, navzdory velké autorově snaze, jednoduchou četbou.

To ale ještě není všechno, neboť ten, kdo by se chtěl do podobného podniku pustit, by měl dále velmi dobře prozkoumat fundamentálně teologickou stránku problematiky stvoření, která spočívá v metodologicky i historicky ne

2/ Srov. C. V. Pospíšil: *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, 4. vyd., Praha – Kostelní Vydří: Krystal – Karmelitánské nakladatelství, 2010.

3/ Srov. C. V. Pospíšil: *Jako v nebi, tak i na zemi*, 3. vyd., Praha – Kostelní Vydří: Krystal – Karmelitánské nakladatelství, 2017.

4/ Srov. C. V. Pospíšil: *Hermeneutika mystéria*, 2. vyd., Praha – Kostelní Vydří: Krystal – Karmelitánské nakladatelství, 2010.

právě nekomplikovaném poměru mezi teologií a přínosy přírodních věd. Jak bude záhy vysvětleno, dogmatické pojednání o tajemství stvoření by se právě zmíněnou problematikou opravdu nemělo příliš zatěžovat, neboť propojit biblicky a patristicky laděnou teologii stvoření s problematikou přírodovědeckého přístupu k realitě by bylo neúměrnou zátěží nejen pro autora, ale hlavně pro čtenáře. Z uvedeného důvodu jsem již dříve navrhol, aby téma stvoření bylo rozděleno mezi fundamentální teologii,⁵ která by se v obnoveném traktátu o stvoření věnovala právě problematice vztahu víry a přírodních věd, a dogmatickou teologii, která by se pak mohla pokojně a tak říkajíc s krytými zády věnovat tomu, co je jí vlastní, totiž tajemství stvoření jako takovému.⁶

Nyní předkládaná monografie tudíž svým způsobem završuje dlouholetý výzkum, jehož předmětem bylo tajemství stvoření nejprve na rovině reakcí české katolické teologie na výzvy přírodních věd v období 1850–1950⁷ a následně v podobě mapování cesty světové katolické teologie v letech 1871–1910 k evolučnímu pojetí vzniku-stvoření člověka.⁸ Vzhledem k velké komplexnosti celé teologie stvoření jak z fundamentálněteologického hlediska, tak v rámci dogmatické teologie by bylo navýsost žádoucí, kdyby se ten, kdo chce s opravdovým užitkem prostudovat tuto trinitární teologii stvoření, nejprve seznámil s přínosy právě zmíněných prací. Podtrhuji, že v této monografii často buď jen stručně resumuji to, nebo pouze odkazuji na to, co je detailně vysvětleno v oněch dříve vydaných svazcích. **Všechny tři knihy věnované teologii stvoření tudíž vytvářejí do jisté míry volně propojený triptych, v němž se jistým způsobem završuje moje předchozí minimálně čtyřicetileté nasazení v oboru vědecké teologie.** S určitou dávkou poetické licence by se dalo říci, že nyní předkládaná kniha v jistém slova smyslu představuje jakýsi pomyslný svorník klenby mého celoživotního díla.

Teprve v okamžiku, kdy byly všechny výše uvedené podmínky splněny, kdy se obě poloviny klenby přiblížily natolik, že jejich propojení se mohlo uskutečnit jediným stavebním kamenem v podobě další monografie, mohl jsem s čistým svědomím přistoupit k práci na trinitární teologii stvoření.

5/ Nemělo by smysl zatajovat, že ze širšího fundamentálněteologického hlediska vstupuje do hry pro mnohé pravděpodobně velmi nečekaně také monografie, v níž jsem se potýkal s myšlenkovým odkazem T. G. Masaryka, srov. C. V. Pospíšil: *Masaryk irituující a fascinující*, Praha: Karolinum, 2018.

6/ Srov. C. V. Pospíšil: *Problematika historie poměru mezi teologií a přírodními vědami z metodologického hlediska*, *AUC Theologica* 4 (2014) 1, s. 11–32.

7/ Srov. C. V. Pospíšil: *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost*, Praha: Karolinum, 2017.

8/ Srov. C. V. Pospíšil: *Průkopníci a jejich odpůrci*, Praha: Karolinum, 2018.

S postupem ne právě snadného díla na nyní předkládané monografii jsem si začal stále jasněji uvědomovat, že Boží prozřetelnost mi umožnila věnovat se práci na tomto úchvatném tématu až po několik desetiletí trvající přípravě, která z mé strany určitě nebyla takto naplánována. Verifikovat ani falzifikovat se uvedené tvrzení nedá. Ani já si z vědeckého hlediska nemohu být jist, zda nynější autointerpretace mého dosavadního odborného života je opravdu správná. Vnitřně jsem o tom přesvědčen jedině na základě víry a podivuhodně logického postupu zpracovávání jednotlivých velkých témat dogmatické teologie, které spontánně vyústily do této knihy, aniž bych to já sám měl od počátku na mysli.

2. Kreaturalita jako nejhlubší zřídlo a kritérium každé teologie stvoření

Na tuto Zemi přicházíme, aniž bychom to mohli nějak ovlivnit. Od druhých jsme vrženi do světa a zároveň postaveni před nevyhnutelné, věčné a velmi znepokojující otázky: Odkud přicházím? Kdo jsem? Jaký je smysl mého života? Kam směřuji? Proč existuje utrpení, zlo a zejména nespravedlnost? Proč právě já musím procházet tímhle lilem strážní a nepochopení?

Existence je nám nabídnuta jako šance, uložena jako úkol, či dokonce poslání, naložena na bedra jako stále těžknoucí břemeno. Posledním svorníkem všech těchto prožitků, charakterizujících lidského ducha, jsme my sami, protože tím největším a bezprostředním otazníkem i neproniknutelným tajemstvím je každý člověk sám pro sebe. Uvedené otázky a doteky tajemství představují bytostnou charakteristiku tvora jménem člověk, a proto trvají od doby procitnutí lidské mysli a příslušné otázky nepřestanou být kladeny až do samotného konce dějin lidstva. Uvedené tázání je rovněž kořenem náboženství, umění, teologie, filosofie, tedy způsobů, jak se s touto provokací jménem existence intelektem obdařeného živočicha snažíme vyrovnávat. Definitivní a urgentně naléhavé řešení oněch problémů leží stále v nedohlednu. Má-li člověk uchopit šanci vlastního života a využít ji co nejsmysluplněji, nezbyvá mu nakonec nic jiného než uvěřit a přijmout jednu z oněch nabídek, které z hloubi věků přicházejí jako poselství minulých generací, protože i je znepokojoval, ba trýznil onen bezprostřední a dramatický kontakt s nevýslovným tajemstvím. **Ano, tváří in tvář naší nesamozřejmosti, kontingentnosti, vrženosti do světa nám nakonec nezbyvá než někomu uvěřit. I ateista a materialista totiž v zásadě jenom věří a hledá racionální odůvodnění svého přilnutí k určitému typu řešení klíčových otázek své vlastní existence.**

Není tajemstvím, že ono rozhodnutí pro uvěření určitému světonázoru nemá jen racionální povahu, protože, ačkoli se stydíme navenek a často i sami před sebou si to přiznat, rozum bývá tak často jen loutkou, jejíž šňůrky v rukou pevně třímá srdce. Není tudíž divu, že ty odpovědi na fundamentální světonázorové otázky, které jaksi podkopávají, nebo dokonce vyvracejí naše dosavadní „jistoty“, nás opravdu hodně znepokojují, ba dokonce v nás mohou vyvolávat odpor a iracionálně negativní reakce. Právě naznačené vyvedení z míry, nebo dokonce emotivní odpor může být projevem jednak špatně skrývané vnitřní nejistoty, jednak bytostné neochoty k proměně smýšlení, tedy uzavřenosti tomu, co definujeme jako obrácení. Aby nedošlo k mýlce, křesťané by si už jednou provždy měli uvědomit, že postoj trvalé ochoty k proměně mysli je základním charakteristickým rysem duchovně nezakrnělé evangelijní víry. I věřící je vystaven nebezpečí, že jeho přesvědčení nabude podoby ideologické zabeđenosti, fundamentalistického zabarikádování se v hradu falešných sebejistot. Předkládáme-li druhým pomyslnou kytici, do níž jsme stuhou docela prosté moudrosti a průzračné logiky svázali souhrn odpovědí na ona bazální znepokojení lidského srdce i rozumu, pak je smíme povzbuzovat, aby k onomu svazku květin sami přivoněli a otevřeli se proměně vlastní mysli, jedině za předpokladu, že takové je rovněž trvalé naladění našeho srdce.

Dějiny světonázorového zápolení v minulých staletích nás totiž poučily, že přínosy přírodních věd v sobě obsahovaly mnoho nezvratných důkazů, které usvědčovaly ne sice všechny, ale přece jenom mnohé teology z nesprávného pohledu na řadu skutečností našeho světa. Proměnu smýšlení z křesťanského hlediska tudíž nepotřebují jenom ti, kdo nechodí do kostela a nevývají Boha stvořitele, ale mnohdy ještě více ti, kdo jsou zapsáni ve farních matrikách. Jenomže přetavovat vlastní mysl, otvírat ji, nechávat se usvědčovat z toho, že naše dosavadní přesvědčení je nutno tvář v tvář kontaktu s realitou proměňovat, není něco, co by nebolelo, co by se nedotýkalo naší hrdosti, co by nevyvolávalo démona vzdoru a pýchy. A právě s touto nepohodlnou výzvou přichází živá teologie stvoření. Je-li postavena na skále evangelia, pak ten, kdo se o ni poctivě snaží, nemůže nezakoušet, že jeho dílo a spolu s ním více nebo méně i on sám se stává znamením, jemuž se odporuje. A nemělo by ho překvapovat, že onen vzdor bývá daleko zavilejší, podlejší a nechutnější z vlastních řad než od těch, kdo jako poctiví teoretičtí ateisté nejsou s to svým rozumem dospět k Bohu stvořiteli, po němž v hloubi svého srdce leckdy upřímně touží. Naproti tomu katolický klérus, teologové a křesťané nejsou jenom lidmi víry, ale často také více nebo méně praktickými ateisty,

kteří sice o Bohu tu a tam mluví, nicméně pokornými služebníky jeho Pravdy nemohou být, protože jejich skutky a smýšlení se potloukají světem na hony daleko zvěsti Muže z Nazareta.

Na tomto místě si dovolím malou odbočku. Opět se totiž stalo módním předpovídat, dokdy bude s tradičními církvemi už jednou provždy konec. Jenomže takových rádoby proroctví bylo v minulosti víc než dost a žádné se nenaplnilo. Původci takových prognóz vnímají jen lidskou stránku církevní organizace, která může vzbuzovat v leckom pousmání podobně, jako ji dodnes vyvolává evangelijní popis spolku dvanácti apoštolů kolem Ježíše. Nesmlouvaví sudíči však zapomínají na skutečný důvod rozhodnutí člověka být křesťanem, který určitě nesplývá vjedno s obdivem k duchovním, biskupům, arcibiskupům, kardinálům, papežům. Nejhlubším zřídlem obrácení člověka ke Kristu jsou jednak ony věčné otázky, které rozechvívají naše srdce, jednak velmi inteligentní návrh křesťanské víry, jak se k tomu všemu stavět. Miliony a miliony lidí stále zakoušejí rovněž to, že víra v Otce, Syna a Ducha svatého je tím zdaleka neoptimističtějším postojem k životu a také nejfantastičtějši strategií jak obstát v bezmála zničujících zkouškách, které s sebou život na této planetě a ve velmi nedokonalé lidské společnosti nevyhnutelně přináší. Právě naznačený pramen víry nemůže nikdy vyschnout, a proto křesťanství bude v dějinách lidstva přítomno až do jejich definitivního vyvrcholení.⁹ Kristovo slovo, podle něhož jeho církve pekelné brány nikdy nepřemohou (srov. Mt 16,18), platí a platit nepřestane, byť by momentální situace vyhlížela například kvůli mravním selháním některých duchovních téměř beznadějně.

Nu a právě zmíněné otazníky, které svým způsobem nejen znepokojují, ale v určitých situacích bez nadsázky trýzní lidské srdce, jsou také tím existenciálně nejzásadnějšim východiskem křesťanské teologie stvoření. Nikoho by proto nemělo překvapovat, že uvedená partie dogmatické teologie nečerpá jen a jen z Bible a prohlášení magisteria, nýbrž vydatně také z filosofie, která se snaží shrnovat, napřimovat a dovršovat zápolení, které se na tomtěž kolbišti odehrává od okamžiku, kdy se na naši planetě objevili první lidé.

9/ Před mnoha desetiletími mi jako mladíkovi, když jsem se vyslovoval kriticky k vyšší hierarchii, jeden starší moudrý kněz vůbec nevyčinil a s úsměvem mi vyprávěl následující anekdotický příběh, který se možná odehrál i docela jinak. Napoleon měl poslat svého emisara do Vatikánu s ultimativními požadavky vůči katolické církvi. Příslušný kardinál nereagoval, a tak císařský zplnomocněnc odcházel. Najednou však zaslechl, že ho kardinál volá zpátky. I pomyslel si, že onen pán oblečený v purpuru přece jenom dostal rozum. Kardinál mu pak měl říci: „Vyřidte, prosím, jeho císařskému veličenstvu, že papežům, kardinálům, biskupům a farářům se za osmnáct století církev zničit nepodařilo, a proto je naprosto jisté, že i jeho císařská výsosť na to bude nevyhnutelně krátká.“

Určitým dokladem právě konstatovaného je to, že z očí malých dětí vyzařuje spontánní prožitek ještě nereflaktované nesamozřejmosti všeho, co je obklopuje. Existence tvorů i ta naše vlastní promlouvá jen k tomu, kdo celou svou bytostí zakouší údiv nad bezprostředně prožívanou existencí, dech vyrážející úžas nad nádherou i děsivou nezměrností propasti jménem kosmos, oslnění nejroztodivnějšími formami života, i svíravou tíseň provokovanou vpravdě šílenou překérností našeho pobytu na planetě Zemi. Žid, křesťan i muslim řekne, že tohle všechno jsou doteky s naším bytostným určením jménem stvořenost – kreaturalita. **A právě prožitek vlastní kreaturality je nejen nejhlubší studnicí, z níž v posledním důsledku vyvěrá teologie stvoření, ale také nejvyšším kritériem její věrohodnosti.** Každý, kdo vezme tuto knihu do rukou, totiž bude její obsah nevyhnutelně poměřovat svým osobním prožitkem kreaturality.

Nemůžeme mít ani stín pochybnosti o tom, že dávní bibličtí svatopisci vstupovali do mentální arény jménem stvoření právě branou vlastní kreaturality, kterou pochopitelně interpretovali ve světle své širší náboženské zkušenosti. Z řečeného ovšem vyplývá v první řadě to, že **tajemství veškerého stvoření vnímáme vždy, ať chceme a uvědomujeme si to, anebo nechceme, případně si to neuvědomujeme, prismaticem vlastní kreaturality, a proto antropologie vstupuje do hry nevyhnutelně i tehdy, když mluvíme o prvním stvoření, tedy o bodu nula existence našeho světa.** Teologie stvoření je tudíž nevyhnutelně buď předpolím, anebo pevnou součástí teologické antropologie. Následně by mělo být zcela jasné, že **teologie stvoření prostě nemůže předstírat, že není spiritualitou a že nesleduje soteriologické zaměření spjaté s otázkou po smyslu bytí a po řešení zapeklité provokace, jíž je prožitek nesmyslnosti konkrétně zakoušeného zla.**

A právě proto vlastní dogmatické zpracování tajemství stvoření implikuje východiska a potýká se s existenciálními otázkami, které s vlastním kompetenčním polem přírodních věd v zásadě nesouvisejí. Přírodní vědy se ze své vlastní povahy neobírají otázkami po smyslu naší existence, po problematice fyzického a mravního zla atd. Sřet mezi přírodovědou a dogmaticky koncipovanou teologií je tudíž kvůli jejich zcela odlišnému zaměření v zásadě nemožný. Onen spor existuje, odehrává se však na docela jiné platformě, kde proti sobě stojí křesťanský světonázor na jedné straně a onen materialistický, ateistický na straně druhé. Do hry pochopitelně mohou vstupovat také jiné světonázorové varianty zbožštění světa nebo autodeifikace člověka.

Pro úplnost je vhodné již na tomto místě vyjasnit níže aplikovanou terminologii, protože slovo „stvoření“ je vskutku víceznačné. Výrazem „prv-

ní stvoření“ (*creatio prima*) se označuje tajemství počátku existence našeho světa, tedy jeho materiality, prostorovosti a časovosti. S tím pak velmi úzce souvisí sousloví „ustavičné stvoření“ (*creatio continua*), protože nesamozřejmost světa věřícímu vydává svědectví o nevyhnutelnosti udržování stvořené existence Bohem stvořitelem. Něco jiného je takzvané „druhé stvoření“ (*creatio secunda*), jež se týká ztvárňování světa v souladu s jeho vlastními zákonitostmi od prvních shluků částic přes pramlhoviny, prahvězdy a tak dále až po vznik-stvoření člověka. Vyložene soteriologickou a eschatologickou valenci má takzvané „nové stvoření“ (*creatio nova*), což je již v našem času se počínající a odehrávající vědomé putování člověka k cílovému tvaru stvoření. Počátek nového stvoření leží v srdci člověka, který díky proměně smýšlení dostává pomyslné „nové srdce“, a tak se restauruje a napřimuje jeho kreaturalita, která je v tomto světě nevyhnutelně poznamenána vykolejeností, zkažeností, zatemněností...

A právě zde narážíme na jeden ze základních svizelů křesťanské teologie stvoření. **Jestliže základním zřídlem celého tohoto uvažování je osobní kreaturalita, pak křesťanský pohled na stvoření může být srozumitelný jedině tomu, kdo prochází proměnou smýšlení a jehož vlastní stvořenost se očisťuje, napřimuje, obnovuje.** Kdo zásadně odmítá vstupovat do tohoto ne právě snadného a spásonosného procesu, bude poměřovat mou teologii stvoření prismaticem vlastního způsobu prožívání kreaturality, a proto mnohé pro něho bude nevyhnutelně nesrozumitelné, ba nepřijatelné. Jelikož rozhodně nemíním nikomu způsobovat zbytečné trápení, dotyčným osobám v duchu upřímné lásky k bližnímu dobře radím, aby přestaly číst, a věnovaly se takové činnosti, při níž budou cítit upokojení, a nikoli trýzeň, kterou by pro ně představovaly následující stránky.

3. Stvoření a stvořenost jsou dva vztahy plus velkodušná darovanost

Každý, kdo se chce zabývat problematikou stvoření, naráží hned na počátku na určité dilema: Mám pojednávat o Stvořiteli, anebo o jeho díle? Slovem „stvoření“ se míní působení Stvořitele, anebo jeho výsledný efekt? Každému je jasné, že význam výrazu „stvoření“ nezávisle na jazyku a fonetické podobě daného slova pokrývá jedno i druhé, takže někdy nám činí obtíže v určitých vypovídacích konstelacích oba těsně propojené významy rozlišovat.

Uvedené dilema ovšem pomíjí v okamžiku, kdy si jasně uvědomíme vztahovost mezi Stvořitelem a jeho dílem. Onen vztah Boha ke světu a následně

světa k Bohu se „navenek“ začaly projevat spolu s tajemstvím darovanosti, která díky fascinující svobodě osob Trojice od sebe umožňuje existenci naší nesamozřejmosti, v „okamžiku“, kdy se poprvé odehrálo ono: „I řekl Bůh“, jak o tom obrazně vypovídá první kapitola knihy Genesis. To je mimochodem také důvod, proč byla právě tato biblická slova zvolena jako titul monografie, do jejíž četby se nyní snažím zájemce uvádět. Díky právě nastíněnému upřesnění, které bude na dalších stranách hrát klíčovou roli, se vyhýbám dvěma možným jednostrannostem, totiž mluvení jen o Bohu stvořiteli, anebo vypovídání pouze o jeho díle. Řečeno jinak, hned na počátku bez jakéhokoli ohrožení proplováme mezi Skyllou monologického teocentrismu a Charybdou rovněž tak monologického antropocentrismu či kosmocentrismu.

Jednou ze základních nedomyšleností klasické manualistiky je to, že uvedená skutečnost není povýšena na nosnou strukturu celého traktátu o stvoření. V současných kreatologiích se o dané vztahovosti sice hovoří, dokonce se přiznává, že musí mít trinitární základ, nenarazil jsem však ani na jednoho autora, který by jasně vyjádřil, že **ve skutečnosti se musí jednat o vztahy dva, totiž Boha ke světu a člověku v něm na jedné straně a o vztah světa, a zejména člověka k Bohu na druhé straně, což vše je nesené mystériem darovanosti, prezentované ve vyprávění o stvoření oním Duchem, který se vznášel nad vodami. A právě o těchto dvou vztazích i darovanosti je celá teologie, přičemž traktát o tajemství stvoření představuje jakýsi prazáklad všeho ostatního, neboť každé další systematickoteologické pojednání se zabývá určitým aspektem Božího působení v oboru jeho nesamozřejmého díla „navenek“.**

Vztah Boha ke světu bych pojímal jako stvoření, zatímco vztah světa a člověka k Bohu bych vnímal jako stvořenost, kreaturalitu. Darovanost prostupuje nejen stvořený analogát otcovství, ale jako ve svobodě nabízená šance na naše dovršení proniká též naši kreaturalitu, což tradiční teologie definuje jako milost. Obecně platí, že mezi dvěma lidmi existují dva vztahy, totiž jednoho k druhému a druhého k prvnímu. Jak jinak by potom bylo možné milovat nepřátele? Uvážíme-li navíc, o čem pojednává celé Písmo svaté, pak nezbývá než konstatovat, že o vztahu Boha ke světu a člověku na jedné straně a o vztahu světa k Bohu, který vrcholil v odpovědi člověka Bohu, a to právě díky již vícekrát skloňované darovanosti. O čem jiném by tedy měla být celá teologie, když ne právě o těchto dvou, respektive třech vztazích? Padá tak dilema teocentrismus × antropocentrismus, protože správně dialogicky koncipovaný antropocentrismus ze strany Boha přímo volá po dialogickém teocentrismu ze strany člověka, jeho obrazu.

Výše jsem hovořil o prvním stvoření, ustavičném stvoření, druhém stvoření a novém stvoření. Převeďte-li se slovo „stvoření“ na ony dva vztahy, pak máme před očima společného jmenovatele všech „druhů“ nebo „forem“ stvoření, a tak jsme zároveň s to vnímat jejich úzkou souvislost. **Současně vyplývá na povrch, že stvoření je z biblického hlediska vlastně ustavující smlouva, do jejichž tajů začínáme pronikat až na základě úmluvy Jahveho s Abrahamem, Mojžíšem, králem, prorokem a především národem,¹⁰ konečně pak díky definitivnímu vyjádření těžce prazákladní smlouvy v postavě a životním příběhu Ježíše z Nazareta.**

Z řečeného vyplývají další zcela zásadní systematickoteologická konstatování: Teologie stvoření nevyhnutelně implikuje mluvení o Bohu, tedy teologii v úzkém slova smyslu, nejde v ní tolik o kosmologický obraz světa, nýbrž spíše o naši představu Boha. Pokud teologie stvoření hovoří o světu a člověku, pak vždy v souvislosti s jejich vztahem k Bohu. Svět i člověk jsou totiž mimo jiné i velkolepým zjevením Boha, které bývá někdy definováno také jako přirozené. Jistým způsobem můžeme zároveň konstatovat, že stvoření zjevující Boha představuje onu přirozenou potencialitu, která se v křesťanství rozvíjí v podobě svátostí, jejichž jednotlivé druhy představují specifické situační aktualizace prazákladní smlouvy stvoření, respektive stvořenosti. Opět tak vychází najevo, že teologie stvoření je nejen teologií v úzkém slova smyslu, nýbrž také antropologií, nyní rozšířenou na celek reality, a zároveň nevyhnutelně spiritualitou.

Bibličtí autoři, kteří vypovídají o stvoření, jistě vycházeli z vlastního hluboce existenciálního zájmu o již výše připomenuté základní otázky, s nimiž se dříve nebo později musí nevyhnutelně vyrovnávat každá lidská bytost¹¹: Kdo jsem, odkud přicházím, kam směřuji, jaký je smysl mé existence, jak se stavět k tíživému tajemství zla a smrti? Z řečeného ovšem vyplývá, že biblická nauka o tajemství stvoření je jako veletok, do něhož ústí mnoho potoků a řek různých náboženských a posléze filosofických pokusů o odpovědi na výše

10/ Je-li manželství chápáno také jako určitá smlouva, pak není divu, že i tato analogie může vstupovat do hry coby metaforické vyjádření daného tajemství. Na místě však rozhodně není uplatňování pohádkové romantiky nevyhnutelného a trvalého štěstí právě seždaných, protože vedle životodárnosti oné smlouvy a její perichoretické povahy vychází na povrch také její dramatická, související namnoze se zradou, jak to mistrně vyjadřuje prorok Ozeáš. Nevěrnost smlouvě je pak snadno identifikovatelná s cizoložstvím a prostitucí.

11/ Nauka o stvoření: „... objasňuje totiž odpověď křesťanské víry na základní otázky, které si kladli lidé všech dob: Odkud pocházíme? Kam jdeme? Jaký je náš původ? Jaký je náš cíl? Odkud pochází a kam směřuje všechno, co existuje?“ *Katechismus katolické církve*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, čl. 281.

zmíněné výzvy, pokud ne přímo burčující provokace. Z uvedeného důvodu proto také platí, že křesťanská teologie stvoření představuje privilegované místo vzájemně životodárného kontaktu jak s filosofií, tak s ostatními náboženstvími, zejména pak velkými monoteistickými tradicemi. Asi bychom marně hledali teologickou tematiku, v níž máme jako pokřtění tak blízko k judaistům a následně také muslimům. Teologie stvoření má tudíž značnou potencialitu na poli mezináboženského dialogu! Na druhou stranu ale nevyhnutelně platí, že společný základ bude doplněn a rozvinut z křesťanského hlediska specifickým, originálním způsobem, pročež bychom si onu potencialitu vzhledem k mezináboženskému dialogu neměli představovat přemrštěně optimisticky. Řečeno jinak, náš prožitek kreaturality bude sice hodně podobný tomu judaistickému a do určité míry také muslimskému, nicméně křesťanská interpretace dané zkušenosti bude také výrazně odlišná, neboť náš obraz Boha a přístup k němu vykazuje značná specifika.

Vezmeme-li vážně to, co bylo řečeno o zkušenosti s vlastní kreaturalitou, pak by mělo být naprosto jasné, že takováto teologie stvoření určitě nemůže být pouhou doktrinářskou spekulací bez jakékoli báze na rovině osobního prožívání, subjektivní a intersubjektivní zkušenosti. Potíž tkví v tom, že tato nefalšovaná duchovní zkušenost výrazně překračuje pouze smyslovou kognitivní rovinu, a proto není pomocí prostředků profánních věd měřitelná, verifikovatelná, případně falzifikovatelná. Zkratka a dobře, sféra lidského ducha se vymyká kompetenčnímu poli exaktních věd a svým způsobem překračuje i rovinu filosofie, protože do hry vstupuje věřícími i nevěřícími tak často nesprávně chápáná nadpřirozená víra. Právě zmíněná zkušenost je uchopitelná jedině prostředky, jimiž disponuje teologie, a to nejen systematická, ale také spirituální.

Je-li však tajemství stvoření jako vztahy mezi Bohem a jeho lidem, potažmo světem, v prostoru velkodušné darovanosti čteno ze zorného úhlu spásy; je-li chápáno jako předpoklad a ouvertura tohoto úžasného a nyní zakoušeného dění v historii člověka, která se pro věřící stává dějinami spásy, pak zejména protologie, tedy nastínění počátku světa a člověka, představuje počátek procesu, v němž se nyní nacházíme a který směřuje k dovršení v eschatologii. Nemluví snad již starozákonní autoři poměrně často o novém nebi a nové zemi? Neopakuje se totéž také v Novém zákoně?

Právě zmíněná zkušenost spásy v Izraeli i v křesťanském Božím lidu má mnoho společného, nicméně ono vyvedení z Egypta do zaslíbené země má pro křesťany nyní podobu vysvobození, vykoupení, spásy skrze Ježíše Krista v síle nově sdíleného Božího Ducha. Originalita křesťanského rozvinutí sta-

rozákonní zvěsti o stvoření tkví tudíž v novém zorném úhlu, jímž je tajemství Muže z Nazareta a intimní zkušenost s působením Ducha svatého ve vlastním nitru i v dějinách. Je dobře známo, že všechna mystéria obsažená ve Starém zákoně jsou v Novém zákoně podrobena rozvíjejícímu a svým způsobem dovršujícímu novočtení právě z christologického, pneumatologického a soteriologického zřetele. Říkáme-li christologie a pneumatologie, pak bychom jedním dechem měli dodat také trojiční teologie.

Lze tudíž zcela oprávněně konstatovat, že úvahy o tajemství stvoření splňují podmínky samostatného dogmatického pojednání, protože se v něm určitým způsobem na základě analogie víry projevují všechny ostatní traktáty dogmatické teologie, pochopitelně také spiritualita, ba dokonce také teologická etika, která ze svého hlediska mapuje a zkoumá náš vztah k Bohu, bližnímu a nikoli v poslední řadě také ke stvořenému světu.

Je opravdu na zamyšlenou, když se nejen v českém prostředí objevují ještě dnes práce, jejichž autoři redukují tajemství stvoření na první kapitoly knihy Genesis, přičemž opomíjejí další velmi bohatý starozákonní materiál, a hlavně neberou v potaz christologický, pneumatologický a trinitární rozměr křesťanského specifika v dané oblasti. Je takový přístup možno hodnotit jako opravdu křesťanský? Ovšem ani zahraniční tvorba není z právě uvedeného hlediska vždy zcela bezchybná. V poslední době se objevuje celá řada publikací, které se věnují problematice ochrany životního prostředí, což jistě není špatně, nicméně se opomíjí takzvané první stvoření, tedy protologie, i ustavičné stvoření, i když právě tam leží nejhlubší motivy pro korekci našeho postoje k daru stvořeného světa, k daru všech ostatních bytostí.

Podle mého osobního mínění tkví největší nedostatek současných „kreatologií“ zejména v neuspokojivém promyšlení poměru mezi stvořením na jedné straně a mystériem Nejsvětější Trojice na straně druhé. Ano, v těch kvalitnějších knihách běžně nalezneme kapitolu, v níž se hovoří o stvořitelské Trojici, nikde jsem se ale nesetkal s teologií stvoření, v níž by mystérium Otce, Syna a Ducha svatého představovalo všudypřítomný myšlenkový kvas. A právě v tom by měl spočívat základní přínos nyní předkládané monografie nejen z hlediska kvantity publikací v maličkém rámci české křesťanské teologie, ale – a opravdu nemám obavu to říci zcela otevřeně – i na rovině mezinárodní. **Po pravdě řečeno, skutečná trinitární teologie stvoření za celé více než dva tisíce let trvání křesťanství ještě nebyla nikdy napsána**, což pochopitelně neznamená, že bych v dílech vynikajících autorů nenacházel celou řadu vzácných inspirací, které mohou výrazně přispívat k jejímu zrodu.

S řečeným souvisí také to, že v této knize dávám přednost vlastnímu tvůrčímu myšlení před mapováním toho, co k danému tématu vytvořili například církevní otcové.¹² Je jistě hřejivě poetické hovořit o Synu a Duchu svatém jako o dvou rukách Boha Otce stvořitele, jak to činil Irenej, ale vlastní teologická přínosnost uvedeného obrazu je po pravdě řečeno mizivá. Pokušení myslet věci tak, jak ještě myšleny nebyly, je samozřejmě pro autora této monografie naprosto neodolatelné.

4. Tematické rozvržení této monografie

Chce-li někdo odpovědně zkoumat jakékoli téma, musí nejprve zmapovat dosavadní přínosy a tak řečený současný stav příslušné otázky. Z uvedeného důvodu na tento úvod organicky navazuje první kapitola, v níž připomínám a do určité míry také vyhodnocuji to, co na poli teologie stvoření nabízejí dějiny české katolické teologie zhruba od obrození do dnešních dnů. Zároveň se stručně zmíním o současném stavu „kreatologie“ na mezinárodní úrovni.

Logické uspořádání dalších kapitol a jejich částí ovšem vyžaduje vysvětlení a určité ospravedlnění. Nejprve proto pohovořím o tématech, která tvořila po dlouhá staletí dogmatický traktát o stvoření.

Klasické pojednání o stvoření obsahuje přibližně následující témata, která bývají uspořádána v různém pořadí: **stvoření z ničeho, problematika prvního stvoření, problematika udržování světa v existenci (*concursum divinus, providentia Dei*), problematika zla, angelologie, stvoření člověka, téma prvotního hříchu a jeho následků pro celé lidstvo**. Když jsem si položil otázku, kde se v dějinách teologie zrodil tento svazek hodně různorodých témat, vytanul mi v určitém okamžiku na mysl obsah druhé knihy *Sentencií*¹³ od Petra Lombardského, který dané dílo sepsal již v polovině dvanáctého století. Stojíme tudíž před určitou konvencí, která se traduje přibližně osm set sedmdesát let.¹⁴ Úspěšnost Lombardova uspořádání ovšem určitě nestojí

12/ Zájemce o právě zmíněný přístup odkazují na vynikající monografii: A. Ganoczy: *Il Creatore trinitario*, Brescia: Queriniana, 2003. Dovolím si ale zároveň poněkud štiplavě podotknout, že úctyhodné snažení německého jezuita nevedlo ke vzniku trojiční teologie stvoření. Přínos připomínaného díla tkví v nastolení otázky a v ozřejmění základů, na nichž však musíme dále stavět my sami. Domněnka, že v teologii bylo již všechno vymyšleno, tudíž stačí posbírat to v dílech minulých velikánů, je nesprávná a zhoubná!

13/ Srov. Petrus Lombardus: *Sententiae in IV Libris distinctae, I/2, Liber I et II*, Grottaferrata: Coll. S. Bonaventurae Ad Claras Aquas, 1971, s. 329–582.

14/ Kdy se mistr Petr narodil, nevíme. Určitě pocházel ze severní Itálie. Některé středověké prameny zmiňují jeho studia v městě Navara. Jiné zdroje tvrdí, že byl z Florencie. Nejjistější je však zcela

tolik na autoritě jeho jména, nýbrž mnohem spíše na logice věci samotné, a proto v devatenáctém a dvacátém století již téměř nikdo neuvažoval o tom, kde daná věc vzala svůj původ.

Klasická „kreatologie“ je tedy z hlediska obsahu v zásadě celou druhou knihou *Sentenci* obdobně, jako pojednání o Trojjediném Bohu dodnes na našich univerzitách zpřítomňuje to, o čem pojednává první kniha téhož epochálního díla. Pro úplnost si dovolím dodat, že první polovina třetí knihy *Sentenci* se tematicky kryje s dnešní christologií a soteriologií. Druhá polovina téhož svazku je věnovaná ctnostem, a tak by odpovídala naší morální teologii. Čtvrtá kniha *Sentenci* konečně zahrnuje svátosti a eschatologii. Dále si dovolím upozornit, že některá pojednání z první poloviny dvacátého století se od druhé knihy *Sentenci* výrazně odchyľují, když jejich relativně rozsáhlá závěrečná kapitola nese titul „*De novissimis*“, tedy o dovršení díla stvoření na rovině eschatologie. Vzhledem k různorodosti témat a rovněž v souvislosti s rozvojem vědy, která je činí stále komplexnějšími, taková pojednání bývají pochopitelně značně objemná, takže čtenář se musí leckdy protrpět i více než šesti sty stranami.

Nyní ale nastává nemalý metodologický problém, protože **chtěl-li by dnes kdokoli poctivě pojednat o všech tématech klasické „kreatologie“ v jediném traktátu, asi jenom stěží by mohl u každé jednotlivé kapitoly vyčerpávajícím způsobem aplikovat metodologické indikace nastíněné druhým vatikánským koncilem v *Optatam totius* 16.**¹⁵ Má-li být příslušná monografie vůbec ještě k přečtení, prostě není možné u každého jednotlivého tématu vyčerpávajícím způsobem prezentovat údaje biblické teologie, přínosy církevních otců Východu i Západu, všechny intervence učitelského úřadu a další dějiny dogmat i teologického bádání, navíc pak ještě rozvinout vlastní systematickoteologickou reflexi. V zásadě každá jednotlivá partie klasického pojednání o stvoření by klidně mohla vystačit na objemnou monografii. Jenomže všechny takové samostatné specializované knihy by zase nevyhnutelně předpokládaly onen celkový přehled, do jehož rámce by se zmíněné specializované přínosy daly smysluplně zařadit. Navíc platí, že dogmatická

zřejmě jeho lombardský původ, jak o tom svědčí jméno Lombardus. Po příchodu do Francie pravděpodobně pobýval nějaký čas jako student v Reměši, vědomosti nabýval také ve svatoviktorském opatství, které určitě nebylo odděleno od rodící se pařížské univerzity. Teologii s velkým úspěchem přednášel v Paříži v letech 1144–1158. Vznik jeho čtyř knih *Sentenci* odborníci kladou do období 1154–1158. V roce 1159 byl mistr Petr zvolen pařížským biskupem. Ze svého úřadu se však dlouho netěšil, protože dne 20. července 1160 opustil tento svět. Srov. Petrus Lombardus: *Sententiae in IV Libris distinctae*, I/1, *Prolegomena*, Grottaferrata: Coll. S. Bonaventurae Ad Claras Aquas, 1971.

15/ Srov. C. V. Pospíšil: *Hermeneutika mystéria...*, s. 68–72.

teologie se zabývá především vztahy mezi jednotlivými aspekty ve skutečnosti jediného tajemství víry, které však zřetelně vyplouvají na povrch zase v onom souhrnném zpracování. Z uvedených důvodů se omezují pouze na to, co je opravdu směrodatné a zároveň nosné pro mou vlastní specificky koncipovanou reflexi.

Po tomto metodologickém vyjasnění je třeba představit **námět druhé kapitoly této monografie**, v níž ze zcela pochopitelných důvodů objasňují nevyhnutelnost trojičního východiska „kreatologie“. Jestliže stvoření a stvořenost jsou v rámci velkodušné darovanosti vztahy, pak by nikoho nemělo překvapovat, že jejich věčným základem nemohou nebyť mezosobní relace Otce, Syna a Ducha svatého. Druhá kapitola je koncipována jako srdce, jehož puls má oživovat ostatní partie této knihy. Tajemství Boha Otce, Syna a Ducha svatého navíc umožňuje hluboké proniknutí do paradoxu transcendence a imanence Stvořitele vzhledem k jeho dílu. Nu a ona transcendence, nezávislost, svoboda vůči tvorstvu je také nejhlubším prázkladem možnosti naší svobody a osobní důstojnosti.

Ve třetí kapitole věnuji pozornost prvnímu stvoření, a to zejména z hlediska klíčové pravdy o stvoření z ničeho, která je spjata opět se svobodou a dobrotou Stvořitele. Ve hře je tudíž znovu, ale tentokrát z jiného zřetele nejhlubší kořen osobní důstojnosti a svobody člověka stvořeného k obrazu a podobě Boží.

Celkově čtvrtá partie této knihy sdružuje tři vzájemně úzce související témata, **konkrétně: problematiku souběhu Božího působení s aktivitou tvorů, tajemství Boží prozřetelnosti a konečně zapeklité mystérium zla.** Ve hře je vcelku pochopitelně především takzvané ustavičné a částečně rovněž druhé stvoření. Nikoho by nemělo překvapovat, že právě připomínané problematiky mají mnoho co do činění se spiritualitou.

Na základě právě nastíněných předpokladů pak přistupuji **v celkově páté kapitole** k tématům, jejichž společným jmenovatelem je více nebo méně lidský fenomén. Jedná se o otázku **ekologie**, dále **o problematiku evolučního vzniku-stvoření člověka**, následně o vyložení antropologickou **tematiku lidské duše**, a konečně o velmi svízelné **tajemství prvotního hříchu a jeho univerzálních důsledků.**

Ačkoli se dnes angelologie k nemalé radosti teologů zabývajících se stvořením stala samostatným traktátem, přece jen jsem si dovilil jednu velmi aktuální otázku spjatou s naukou o Božích poslech do této monografie zařadit **v podobě závěrečné kapitoly. Konkrétně v ní hovořím o problematice mimořádného působení zlého ducha a praktikování exorcismu.** Daná

tematika úzce souvisí jednak s tajemstvím zla, jednak se situací hříchu, ve které všichni bohužel vězíme a z níž se snažíme nějakým způsobem vymanit.

Z hlediska rozvržení témat, snad až na druhou kapitolu, tedy více méně respektuji klasické pojednání o stvoření. Zároveň ale směřuji k proměně celé „kreatologie“ takovým způsobem, že chci celý její obsah důsledně nahlížet ve světle výsostného tajemství naší víry, tedy z hlediska Boha Otce i Syna i Ducha svatého. Mým cílem je rovněž prokazovat, že toto nové pojetí notně projasňuje řadu otázek a skýtá šanci na mnohem elegantnější řešení. Zdar či nezdar tohoto ambiciózního projektu vyjde najevo na následujících stránkách a bude vyhodnocen jednak ve stručných dílčích sumarizacích na konci každé kapitoly, jednak v celkovém závěru. Ačkoli jsem si jist správností nastoupené cesty, rozhodně si nemohu nárokovat víc než položit základní kameny velkolepé stavby, kterou budou, jak pevně doufám, v dalších deseti letech dovršovat jiní.

V Praze 28. 9. 2018

o slavnosti svatého Václava

Ctirad Václav Pospíšil

1. TEOLOGIE STVOŘENÍ: ČESKÁ KATOLICKÁ TEOLOGIE A DNEŠNÍ SITUACE NA MEZINÁRODNÍ SCĚNĚ

Ačkoli v současnosti disponujeme řadou publikací věnovaných dílům a osobnostem dějin české teologie¹⁶ i cennými prosopologickými i bibliografickými

16/ Bylo by rozhodně nespravedlivé neuvést v daném kontextu řadu studií, v nichž se projevuje zájem o dějiny české teologie. Následující přehled určitě není kompletní a připomínají se v něm spíše ty studie, s nimiž se čtenář v dalším textu této monografie nesetká.

Srov. např. F. Vymětal (ed.): *Život a dílo Dr. Antonína Cyrila Stojana*, Praha: Česká katolická charita, 1988; J. Kadlec: *Jan Valerián Jirsík, biskup českobudějovický*, České Budějovice: Sdružení sv. Jana Neumanna, 1993; J. Poláková (ed.): *Teolog Oto Mádr*, Praha: ČKA, 1997; L. Karfíková, A. Křišťan, J. Kuře (ed.): *Život se tvoří z přítomné chvíle*, Brno: CDK, 1998; V. Ventura: *Jan Evangelista Urban – učitel duchovního života*, s. 7–29; I. O. Štampach: *Silvestr Maria Braitto*, s. 30–35; J. Hanuš: *Dominik Pecka. Tvář člověka*, s. 36–44; J. Jandourek: *P. Adolf Kajpr, S. J. (1902–1959)*, s. 45–48; J. P. Ondok: *Antonín Mandl – kněz a teolog*, s. 49–53; J. Vrbenský: *Antonín Mandl – teolog českého ekumenismu*, s. 54–58; J. Rybář: *Poznámky k teologii Antonína Mandla*, s. 59–62; R. Jáchym: *Jan Baptista Bárta*, s. 63–66; F. Kunteka: *Josef Bradáč (1920–1986)*, s. 67–80; F. Mikeš: *Biskup Felix Maria Davídek*, s. 81–102; V. Konzal: *Hrst vzpomínek na Miloslava Mášu*, s. 103–111; J. Dolista: *Charakteristika teologie Josefa Zvěřiny*, s. 112–115.

Významné jsou i knihy osobních vzpomínek, např. J. M. Lochman: *Oč mi v životě šlo*, Praha: Kalich, 2000; J. Heller: *Podvečerní děkování*, Praha: Vyšehrad, 2005.

Teologické texty 9 (1998) 6 – Tisíc let české teologie; *Teologické texty* 14 (2003) 2 – V boji o přežití (číslo obsahuje řadu studií a svědectví o době totality); V. Novotný: *Česká teologie umírající církve 70. let 20. století*, *Teologické texty* 15 (2004) 1, s. 7–13; V. Novotný: *Česká teologie 2. pol. 20. století a péče o místní církve*, *Teologické texty* 15 (2004) 5, s. 201n.; V. Novotný: *Christologická založení teologie umírající církve*, *Teologické texty* 16 (2005) 3, s. 93–95; E. Novotná: *František Verner*, *Teologické texty* 16 (2005) 4, s. 162–164; P. Marek: *Arcibiskup pražský prof. dr. František Kordač*, Olomouc: Katedra politologie a evropských studií – Nakladatelství Moneta, 2005.

M. Vaňáč: *Výuka jednotlivých oborů na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v letech 1891–1939*, in: P. Kubín (ed.): *Sborník Katolické teologické fakulty*, III, Praha: Karolinum, 2000, s. 122–167; M. Vaňáč: *Problémy s umístěním Katolické teologické fakulty*, in: P. Kubín, M. Mikulicová, D. Svoboda (ed.): *Sborník Katolické teologické fakulty*, VII, Praha: Karolinum, 2005, s. 376–392.

V. Ventura: *Jan Evangelista Urban – život a dílo*, Brno: CDK, 2001. První kritický životopis Vladimíra Boublíka, výrazně doplněný přehled jeho bibliografie a také analýzu základních teologických motivů v jeho díle obsahuje editovaná disertační práce: J. Žůrek: *Prolegomena k četbě Vladimíra Boublíka a analýza stěžejních témat jeho myšlenkového odkazu*, Praha: Krystal, 2007. Analýzou myšlenkového odkazu J. Zvěřiny se zabývá: C. A. Mízia: *Význam agapé pro pronásledovanou církev podle*

studii, ¹⁷ přesto nezbyvá než konstatovat, že jedním z největších nedostatků české katolické teologie je poměrně značně dlouhodobě zanedbávaná historická paměť, ¹⁸ projevující se zejména na rovině vlastní teologické tvorby, v níž se stále výrazně upřednostňují citace zahraničních autorů a na kolegy

Josefa Zvěřiny, Karviná: Slezská univerzita v Opavě – Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, 2007.

Je třeba připomenout také několik sborníků zabývajících se českým modernismem: Z. Kučera, J. B. Lášek (ed.): *Modernismus – historie nebo výzva*, Brno: L. Marek, 2002; Z. Kučera, J. Kořalka, J. B. Lášek (ed.): *Živý odkaz modernismu*, Brno: L. Marek, 2003; Z. Kučera, J. B. Lášek (ed.): *Docete omnes gentes*, Brno: L. Marek, 2004.

Kromě toho připomínám zajímavou studii o jednom z dnes plně rehabilitovaných představitelů modernismu v Německu, jehož myšlení silně ovlivňovalo řadu českých teologů na přelomu devatenáctého a dvacátého století: J. Vogel: *Hermann Schell, apologeta a dogmatik*, Brno: L. Marek, 2001. Kamínkem v postupně se rodící mozaice nejbližšího kontextu dějin české teologie je rovněž práce: K. Veverková: *Dílo Antona Krombholze a jeho význam pro reformní teologické myšlení v Čechách*, Brno: L. Marek, 2004. Do oblasti dějin české evangelické teologie určitým způsobem patří dílo: J. S. Trojan: *Ježíšův příběh – výzva pro nás*, Praha: Oikúmené, 2005 – zde autor podrobuje kritické analýze díla evangelických teologů, v nichž pojednávají o soteriologii a o tajemství Kristova kříže.

Z historického hlediska je povinností zmínit některé práce profesora P. Marka a J. Hanuše: P. Marek: *Apologeti nebo kacíři*, Rosice: Gloria, 1999; P. Marek: *České schisma*, Rosice: Gloria, 2000; P. Marek: *Český katolicismus 1890–1924*, Rosice: Gloria, 2003; J. Hanuš: *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, Brno: CDK, 2005. P. Marek, J. Hanuš (ed.): *Osobnosti v církvi a politice*, Brno: CDK, 2006.

^{17/} Srov. např. V. Novotný: *Katolická teologická fakulta 1939–1990*, Praha: Karolinum, 2007; V. Novotný: *Teologie ve stínu*, Praha: Karolinum, 2007; V. Novotný (ed.): *Česká katolická eklesiologie druhé poloviny 20. století*, Praha: Karolinum, 2007; V. Novotný: *Běda církvi. Bonaventura Bouše burcuje*, Praha: Karolinum, 2012; V. Novotný: *Maximální křesťanství*, Praha: Karolinum, 2012; V. Novotný, M. Vaňáč, M. Kunštát: *Biografický slovník katolických teologických fakult v Praze 1891–1990*, Praha: Karolinum, 2013; V. Novotný: *Odvaha být církví*, Praha: Karolinum, 2014.

Sluší se připomenout také první závažnější pokus o dějiny české katolické morální teologie, i když úplné začátky vysledovatelné v díle V. Zahradníka níže uvedený autor opomněl: L. Ovečka: „Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré...“ *Česká katolická morální teologie 1884–1948*, Praha: Karolinum, 2011.

V žádné z výše uvedených publikací však nenalezneme soustavnější pasáž, kterou by autor nebo autoři věnovali problematice české katolické teologie stvoření.

^{18/} Historická paměť české katolické teologie byla ovšem velmi zanedbaná i v generacích, které se s teologickým studiem a tvorbou potýkaly před rokem 1948, což je jasně patrné z průzkumu vlastně neexistující mezigenerační návaznosti po celé období existence moderní české katolické teologie, o níž v souvislosti s díly psanými v naší mateřštině hovoříme zhruba od přelomu 18. a 19. století. Pokud se jedná o samostatnou systematickoteologickou tvorbu, pak opravdu klíčovým počínem bylo založení *Časopisu pro katolické duchovenstvo*, později *Časopisu katolického duchovenstva*, na sklonku dvacátých let předminulého věku. Zkrátka a dobře, čeští teologové podléhají dojmům, že jejich práce je o to „vědeckější“, oč méně citují své kolegy, s nimiž sdílejí naši krásnou řeč, a proto dávají přednost zahraniční literatuře. V oblasti české trinitární teologie a pneumatologie je to jasně doloženo v monografii: C. V. Pospíšil: *Různé podoby trinitární teologie a pneumatologie 1800–2010*, Brno – Olomouc: L. Marek – CMTF UP, 2011; pokud jde o oblast apologetiky, konkrétně o problematiku přínosů přírodních věd v posledních zhruba sto padesáti letech, srov. C. V. Pospíšil: *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost*.

z vlastního národa, zejména pak ty z minulých generací, se nepamatuje, protože jejich díla se nečtou. Onu téměř neexistující mezigenerační návaznost navíc ještě velmi výrazně zhoršila, ba téměř kompletně vymazala nešťastná souhra historických okolností. V první řadě to bylo více než čtyřicet let pronásledování církve spjaté s likvidací teologických fakult a knihoven. Dalším činitelem byla mentalita radikálního přelomu, která se v katolické církvi rozhostila nejen u nás po II. vatikánském koncilu, pročež téměř vše předkoncilní bylo najednou šmahem považováno za zastaralé, ba nepotřebné. V některých případech bylo uvedené hodnocení sice do určité míry oprávněné, v jiných to však tak zcela domyšlené a spravedlivé určitě nebylo. Po přečtení významnějších starších českých monografií z oblasti teologie stvoření nemůže dnešní odborník nekonstatovat, že se tam nachází řada stále pozoruhodných podnětů a myšlenek.

Z právě uvedených důvodů se především po roce 1970 v zásadě scházející nová domácí tvorba na poli dogmatické teologie nahrazovala překlady z němčiny, francouzštiny a také polštiny. Jednalo se o texty dobré, ale někdy také méně kvalitní. Pochopitelně se zcela opomíjelo to, co nabízela díla předchozích generací českých teologů.

Dějiny českého přínosu v oblasti dogmatického zpracování tématu stvoření ještě nebyly napsány, a proto následující připomínka toho nejvýznamnějšího má nevyhnutelně provizorní ráz. Strach z nekompletnosti rozhodně není na místě, neboť je určitě mnohem snazší doplňovat provizorní přehled než jej vytvářet zcela od nuly. Dále si dovolím podtrhnout, že nyní nebudu upozorňovat na apologetickou tvorbu, která je podrobně zpracována na jiném místě,¹⁹ ani na biblisticky zaměřené, případně spirituálně, ba poeticky laděné komentáře prvních kapitol knihy Genesis, hesla ve slovnících biblic-

Syndrom opomíjení, přezírání, ba zamlčovaného pohrdání domácí tvorbou bohužel přetrvává dodnes a projevuje velmi zřetelně i na nastupující generaci českých katolických teologů. Ti, kdo si neváží vlastních dějin, v posledním důsledku opovrhují sebou samými. Ti, kdo nevěnují pozornost práci svých nejbližších předchůdců, pěstují mentalitu, která nakonec i jejich vlastní díla nechá upadnout zapomenutí, a to i v případech, že by obsahovala vynikající přínosy. Nejen pro teologii ale platí, že rychlokvašenou „světovost“ bez zakořenění v tom, co je specificky naše, okolní svět zpravidla vnímá pouze jako nezajímavou tuctovost.

Vážít si toho, co nám odkázali naši nejbližší předchůdci, má nesporně i spirituální a zejména christologické odůvodnění: Nevěnoval náš Pán v době svého pozemského putování přednostní pozornost vlastnímu národu? Nebyla právě tohle jeho specifická cesta ke světovosti, která se projevila jako univerzalita jeho spasitelství? Jak vidno, věnovat náležitou a uctivou pozornost tomu, co vytvořili naši čeští předchůdci, tedy rozhodně vůbec neznamená uzavírání se do sebe a rezignaci na katolickou univerzalitu.

19/ Srov. C. V. Pospíšil: *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost*.

ké teologie, protože předmětem mého zájmu je nyní to, co se týká striktně dogmatické tvorby. Dlužno ještě předznamenat, že upřednostňuji celková zpracování problematiky stvoření a kvůli přehlednosti i prostoru, který mám nyní k dispozici, nevěnuji tolik pozornosti časopiseckým studiím zaměřeným pouze na jednotlivé dílčí aspekty předmětné problematiky. Uvedené příspěvky nebo pasáže dotýkající se tajemství stvoření v monografiích navíc v zásadě nemají opravdovou dogmatickou povahu, protože se jedná o záležitosti biblické teologie, případně interpretace patristických²⁰ nebo středověkých textů, a proto tak úplně do nynějšího přehledu nepatří. Nejprve tedy v chronologickém pořádku dle data vydání připomenu pozoruhodnější díla českých autorů v naší mateřštině, případně v jiných jazycích, ve druhém bodu posléze stručně upozorním na některé texty zahraničních autorů, přeložené do češtiny, protože představují nejbližší kontext vývoje české katolické teologie stvoření. Konečně stručně naznačím stav traktátu o stvoření na rovině současné mezinárodní katolické teologie.

1.1 Nejvýznamnější díla českých katolických autorů v oblasti teologie stvoření

Jelikož nikdo nemůže vědět, zda se z hlubin minulosti v příštích letech nevy-noří něco doposud neznámého, je třeba konstatovat, že s velmi vysokou mírou pravděpodobnosti nejstarší tematicky kompletní katolickou dogmatikou v češtině je *Populární dogmatika* od prvního biskupa našeho jazyka v Českých Budějovicích **Jana Valeriána Jirsíka** (1798–1883) z počátku čtyřicátých let předminulého století,²¹ která se dočkala celkem pěti vydání v češ-

20/ Jako příklad si dovolím uvést velmi úctyhodnou, rozsáhlou a nesmírně pečlivě vypracovanou disertační práci, která by podle mého soudu bohatě vyhovovala kritériím kladeným na habilitační práci, v níž autorka pojednává o Arnobiovi ze Sikky a jeho díle – L. Říhová: *Adversus nationes Arnobia ze Sikky a Octavius Minucia Felixe*, Chomutov: L. Marek, 2017, s. 486n. Na uvedených stranách se setkáme s Arnobiovými názory na stvoření. Analyzované antické dílo je z obecného hlediska zajímavé tím, že jeho autor je sepisoval ještě jako nepokřtěný. Nikoho by nemělo překvapovat, že Arnobius jako helénsky formovaný člověk pohlížel pohrdavě na vášně, a proto také jeho Bůh je zcela bez vášní. To ovšem o Bohu Starého zákona rozhodně neplatí. Je bez vášní myslitelná láska a milosrdenství? Nebyl by nevášnivý Bůh Bohem necitelným? Není člověk s naprosto vykořeněnými vášněmi více méně nelidský? Srov. C. V. Pospíšil: Šest úskalí našeho uvažování o christologii a vášních, *Salve 2* (2015), s. 37–52.

Pokud by někoho právě uvedená konstatování překvapovala, neboť by mu nebylo jasné, co mají společného s teologií stvoření, odůvodnil bych to jednak tím, že v teologii stvoření jde vždy velmi výrazně o obraz Boha stvořitele, jednak tím, že podstatnou roli v teologii stvoření hraje charakteristika vztahu Boha ke světu, a proto vášnivost nebo apatičnost Stvořitele určitě vstupuje do hry.

21/ Srov. J. V. Jirsík: *Populární dogmatika*, Praha: Dědictví Svatého Jana Nepomuckého, 1841.

tině (1841, 1847,²² 1852, 1866,²³ 1875), byla přeložena do němčiny a podle dostupných informací také do chorvatštiny. Z představeného díla i dnes vane duch upřímného obrozeneckého nadšení, který se snoubí s apoštolskou touhou zpřístupnit poklady křesťanské víry vzdělanějším katolickým laikům. Sám autor podtrhuje, že hlavním východiskem jeho prezentace tajemství víry je především Písmo. Tímto způsobem chce zasáhnout nejen katolíky, ale také české evangelíky. O Bohu stvořiteli náš autor pojednává ve čtvrté části.²⁴ Základním racionálním argumentem ospravedlňujícím víru v Boha stvořitele je harmonické a rozumem uchopitelné uspořádání světa, které odkazuje na stvořitelskou moudrost a svědčí o smysluplnosti existence světa a zejména člověka, protože se jedná o rozhodně optimističtější názor na svět než pro věřícího člověka téměř nepochopitelná ateistická či materialistická „víra“ v čirou nahodilost světa a vlastní existence.²⁵

Teologie stvoření se výrazně dotýká zřejmě první česká monografie věnovaná teologické antropologii z roku 1881²⁶ od českobudějovického dogmatika a následně vyšehradského kanovníka **Antonína Lenze** (1829–1901).²⁷ O problematice stvoření-vzniku člověka, které se Lenz věnuje poměrně obšírně, pojednávám na jiném místě.²⁸ Valná část knihy je věnována otázkám spjatým s existencí a povahou lidské duše, stavům lidské přirozenosti, prvotnímu hří-

22/ Srov. J. V. Jirsík: *Populární dogmatika*, 2. rozmn. vyd., Praha: Knížecí arcibiskupská knihtiskárna v Seminári, 1847.

23/ Srov. J. V. Jirsík: *Populární dogmatika*, 2. rozmn. vyd. (celkově 4.), Praha: Nákladem katolického kněžkupectví B. Stýbla, 1866.

24/ Srov. r. 1847 – s. 233–304; r. 1866 – s. 162–211.

25/ Pokud by někomu připadaly tyto myšlenky banální, mýlil by se, protože při rozhovorech s křesťany, kteří nestudovali teologii na univerzitě, se v jejich výpovědích právě tato „přirozená“ argumentace jako opora víry v Boha stvořitele objevuje s železnou pravidelností. Mimochodem s čímsi téměř totožným se setkáváme v myšlení T. G. Masaryka, které pak bylo motorem jeho jednání, jehož plodem byl mimo jiné také vznik Československé republiky. Výtečně to shrnuje velký znalec Masaryka: „Opravdová, živá víra v Boha jako tvůrce a řiditele světa, víra v člověka s nesmrtelnou duší, který je zván k uvědomělé spolupráci na díle Božím – tato víra je předmětem Masarykova filosofování, motorem jeho úsilí o pokrok a zdrojem jeho nezdoledného optimismu.“ S. Polák: *T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou*, III, 1893–1900, Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2004, s. 204. Sám Masaryk považoval víru v Boha stvořitele za optimističtější světový názor než materialistickou a ateistickou „víru“ v pouhou náhodu a ne-smysluplnost světa. „Myslím, že filosofii není třeba vracet pesimism a ospravedlňovat Boha. Bůh nepotřebuje advokáta.“ K. Čapek: *Hovory s T. G. M.*, Praha: Fragment, 2009, s. 189.

26/ Srov. A. Lenz: *Antropologie katolická*, Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1881; 2. vyd. 1882.

27/ Pro podrobnější informace o osobě a díle odkazují na monografii: T. Veber: *Teolog-polemik Antonín Lenz (1829–1901)*, České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008.

28/ Srov. C. V. Pospíšil: *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost...*, s. 248–251.

chu a jeho následkům, což tehdy běžně spadalo také do pojednání o „Bohu stvořiteli“.

Chceme-li připomenout významnější kompletní zpracování tematiky stvoření v dějinách české katolické teologie, sluší se zmínit dílo vynikajícího historika, moudrého člověka a světicího biskupa v Praze, **Antonína Podlahy** (1865–1932),²⁹ protože příslušné pasáže jeho velmi objemného výkladu katechismu³⁰ si dodnes zasluhují, abychom jim věnovali pozornost. Určitě není náhodou, že právě připomenutá kniha se v první polovině 20. století dočkala řady dalších vydání, což svědčí o její oblíbenosti i nesporném vlivu na mentalitu duchovních i ostatních pokřtěných.

Mezinárodního ohlasu ve své době dosáhla skvělou latinou psaná, dvou-svazková dogmatika od českého starozákoníka, který se věnoval také systematické, **Vojtěcha** (Adalberta) **Šandy** (1873–1953).³¹ Poměrně stručné a přehledné zpracování tajemství stvoření nacházíme v prvním svazku zmíněného díla z roku 1916.³² Šanda pracuje velmi dobře s prameny, nicméně ze systematickoteologického hlediska postrádáme ve zmíněné části jeho díla v zásadě povinnou kapitolku o stvořitelské Trojici.

Podobné zacílení jako Jirsík měl také jezuita **František Žák** (1862–1934),³³ který vytvořil v češtině dogmatiku pro laiky. Rozdíl ovšem tkví v rozsahu velmi objemného a mnohasvazkového díla. Teologii stvoření je věnována pátá kniha, která spadá do druhého dílu jeho *Soustavné katolické věrouky pro lid* z roku 1917.³⁴ Obsah spisu pokrývá celé klasické pojednání *De Deo Creatore*, takže zde nalezneme výklad prvního stvoření, udržování světa, stvoření člověka, prvotního hříchu i angelologii.

Zřejmě nejdůkladnějším, myšlenkově nejhlubším i nejrozsáhlejším zpracováním traktátu *De Deo Creatore* je monografie brněnského profesora filo-

29/ Podrobnější informace o osobě a jejím teologickém díle zájemce nalezne v publikaci: C. V. Pospíšil: *Různé podoby trinitární teologie...*, s. 235–244. Podrobnější informace o životě a historické práci podává úctyhodná kolektivní monografie: M. Ryantová, K. Uhlíková, J. Formánek, J. Císařovská: *Antonín Podlaha*, Praha: Arcibiskupství pražské, 2017.

30/ Srov. A. Podlaha: *Výklad katechismu*, Praha: Arcibiskupská tiskárna, 1900.

31/ Podrobnější informace o osobě a díle zájemce nalezne v publikaci: C. V. Pospíšil: *Různé podoby trinitární teologie...*, s. 285–297. Srov. také L. Nosek: Vojtěch Šanda jako dogmatik, *Studia theologica* 11 (2009) 2, s. 50–60.

32/ Srov. A. Šanda: *Synopsis Theologiae Dogmaticae Specialis*, I, Fribourgi Brisgoviae: Herder, 1916, s. 120–165.

33/ Podrobnější informace o osobě a díle zájemce nalezne v publikaci: C. V. Pospíšil: *Různé podoby trinitární teologie...*, s. 248–272.

34/ Srov. F. Žák: *Soustavná katolická věrouka pro lid*, II/5, *O Bohu Tvůrci (stvoření světa a člověka, dědičný hřích, andělé)*, Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1917, s. 1–150.

sofie i teologie **Josefa Pospíšila**³⁵ (1845–1926) z roku 1923.³⁶ Navzdory tomu, že v některých ohledech tento rozsáhlý spis na dnešního čtenáře bude působit archaicky a názorově poněkud neprogresivně, pozorný čtenář zde nalezne příklad opravdu velmi kvalitního klasického zpracování řady témat teologie stvoření. Měl-li by si zájemce prostudovat některé z nyní připomínaných spisů, což mu pomůže vnímat nejen přednosti, ale bohužel i slabosti současné teologie stvoření, pak bych mu doporučil právě Pospíšilovu monografii.

Povinností je zmínit sice nikoli myšlenkově oslňující, nicméně velmi dobrou první česky psanou dogmatiku určenou pro univerzitní studenty teologie olomouckého profesora dogmatiky a původně odborníka na Nový zákon **Richarda Špačka** (1864–1925)³⁷, v rámci jejíhož druhého svazku, který vyšel až pět let po autorově smrti, nacházíme relativně obsáhlou teologii stvoření.³⁸

Obdobně jako Jirsík a Žák také dominikán **Reginald Maria Vincenc Dacík** (1907–1988)³⁹ zaměřil svou několikasvazkovou dogmatiku opět ke vzdělanějším katolickým laikům, takže jeho snažení bylo ve stejné linii jako Jirsíkovo a Žákovo. Druhý svazek z roku 1938, který byl pro naši zem tak strastiplný, je věnován teologii stvoření.⁴⁰ Velmi vzácným rysem Dacíkova usilování byla snaha o těsnější propojování dogmatiky a spirituality, což má v případě teologie stvoření určitě hluboké opodstatnění. Zmíněný teolog jasně rozlišoval kompetenci přírodních věd a teologie⁴¹ a projevoval překvapivě značnou otevřenost možnosti evolučního vzniku-stvoření člověka.⁴² Kdo zná dějiny světové katolické teologie v souvislosti s prosazováním otevírání se objevům paleoantropologie, nebude se divit, že se tímto způsobem projevoval český dominikánský teolog, protože již v devadesátých letech devatenáct-

35/ Podrobnější informace o osobě a díle zájemce nalezne v publikaci: C. V. Pospíšil: *Různé podoby trinitární teologie...*, s. 298–322.

36/ Srov. J. Pospíšil: *Katolická věrouka*, III, *O Bohu stvořiteli*, Velehrad: Cyrilo-metodějský spolek, 1923.

37/ Podrobnější informace o osobě a díle zájemce nalezne v publikaci: C. V. Pospíšil: *Různé podoby trinitární teologie...*, s. 323–344.

38/ Srov. R. Špaček: *Katolická věrouka*, II/3, *O stvoření*, Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1930, s. 1–143.

39/ Podrobnější informace o osobě a díle zájemce nalezne v publikaci: C. V. Pospíšil: *Různé podoby trinitární teologie...*, s. 345–359. Srov. také V. Novotný: Teologické dílo Reginalda Maria Vincence Dacíka (1907–1988), in: M. Bedřich, B. Mohelník, T. Petráček, N. Schmidt (ed.): *In Spiritu Veritatis*, Praha: Krystal, 2008, s. 443–464.

40/ Srov. R. M. Dacík: *Věrouka pro laiky*, II, *Bůh ve svém díle*, Olomouc: Krystal, 1938.

41/ „Předmětem katolické víry je skutečnost stvoření celého vesmíru z ničeho, kdežto způsob stvoření je ponechán volně debatě.“ Ibid., s. 28.

42/ Srov. C. V. Pospíšil: *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost...*, s. 297n.

tého století to byli zejména španělští a francouzští dominikáni, kteří odvážně otevírali cesty k tomu, co je dnes v katolické teologii standardní.

Ještě v průběhu druhé světové války vznikla, a poté poprvé v roce 1946 a podruhé v neblahém roce 1948 vyšla stručná dogmatika opět určená laikům od znalce východního křesťanství a od roku 1950 též profesora státem kontrolované katolické teologické fakulty, **Antonína Salajky** (1901–1975),⁴³ jejíž jedna kapitola, čítající necelých čtyřicet stran, stručně pojednává o tématech klasického traktátu *De Deo Creatore*.⁴⁴ Spíše než kvůli své teologické přínosnosti si zmíněné dílo zasluhuje připomínku kvůli tomu, že na dlouhá léta představovalo jediný editovaný český text, pojednávající o dogmatické teologii, pomineme-li ovšem interní cyklostylované svazečky skript na katolické teologické fakultě. A. Salajka sice právě zmíněnou formou zpracoval pojednání o jediném Bohu, o Trojici, christologii, k teologii stvoření se však – pokud je mi známo – nedostal.

Ačkoli se nejedná o teologii stvoření v pravém slova smyslu, přece jen do tohoto přehledu patří také studijní text v italštině pro frekventanty dálkového kurzu teologie pro laiky z roku 1971 od významného českého exilového teologa **Vladimíra Boublíka** (1928–1974)⁴⁵, který pojednává o antropologii,⁴⁶ a proto se řada jeho kapitol tematicky protíná s klasickým *De Deo Creatore*.

Po českém teologovi v římském vyhnanství přichází na řadu věhlasný představitel takzvané „podzemní“ církve **Josef Zvěřina** (1913–1990),⁴⁷ kněz, statečný člověk, účastník protinacistického odboje, muž vězněný komunistickým režimem, autor řady samizdatových textů i článků a knih přeložených do italštiny a němčiny. V sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století jako duchovní bez státního souhlasu k veřejné duchovenské činnosti objížděl naši zem a zejména laikům přednášel dogmatickou teologii. Svědectvím o této jeho práci je dílo *Teologie Agapé*, jejíž definitivní redakce vyšla až něko-

43/ Srov. L. Nosek: *Život a dílo Antonína Salajky (1901–1975)*, licenciátní práce, Praha: KTF UK, 2009; L. Nosek: *Eklesiologie Antonína Salajky (1901–1975)*, disertační práce, Praha: KTF UK, 2011.

44/ Srov. A. Salajka: *Ve světle víry*, Olomouc: Velehrad, 1948, s. 68–105.

45/ Pro podrobnější informace o životě, díle a myšlenkovém odkazu vizte monografii: J. Žůrek: *Prolegomena k četbě Vladimíra Boublíka*.

46/ Srov. V. Boublík: *L'Uomo in Gesù Cristo*, Roma: Ut unum sint, 1971; V. Boublík: *Teologická antropologie*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001; K. Skalický: Vladimír Boublík e la sua teologia, in: V. Boublík: *Alla ricerca di Gesù di Nazareth e altri scritti*, vyd. N. Ciola, Città del Vaticano: Lateran University Press, 2016, s. 11–85.

47/ Nejpodrobnější zpracování jeho díla a života až do roku 1967 nabízí editovaná habilitační práce: V. Novotný: *Odvaha být církví*. Souhrnné informace zájemce nalezne v: C. V. Pospíšil: *Různé podoby trinitární teologie...*, s. 462–490.

lik let po autorově smrti. Opravdu jen velmi stručná teologie stvoření splývá s pojednání o jediném Bohu.⁴⁸

Poslední slovo české „podzemní“ katolické dogmatické teologie k teologii stvoření jako by předznamenalo opomíjení této problematiky ze strany našich katolických teologů v dalších bezmála třech desetiletích. Pomineme-li jednu zajímavou disertační práci o problematice prvotního hříchu,⁴⁹ zpracování otázky potenciální „věčnosti světa“ podle Tomáše Akvinského,⁵⁰ rozsáhlý úvod k překladu díla Tomáše Akvinského *O prozřetelnosti a předurčení*,⁵¹ články a studie věnované biblické teologii stvoření a exegezi příslušných míst, případně některé zajímavé studie a monografie věnované problematice křesťanského přístupu k ochraně životního prostředí,⁵² pak z hlediska dog-

48/ Srov. J. Zvěřina: O Bohu zjevení – trinitologie o Bohu jediném a stvořiteli, in: J. Zvěřina: *Teologie Agapé*, II, Praha: Skriptum, 1992, s. 293–437.

49/ Srov. T. Machula: *Prvotní a dědičný hřích v tradici církve, v současné teologii a v nárysu pro budoucí adekvátní naukovou syntézu*, needitovaná disertační práce, České Budějovice: TF JČU, 2008. Práce podává velmi dobře dějiny problému, pozoruhodná je také klasifikace přístupů k dané tematice v současné teologii, autora systematickoteologická reflexe ovšem zůstává spíše na půli cesty, což je ovšem vzhledem ke spletnosti dané problematiky více než pochopitelné.

50/ Srov. T. Machula: *De aeternitate mundi sv. Tomáše v historické perspektivě*, Praha: Krystal, 2003.

51/ Srov. P. Dvorský: *Prozřetelnost a předurčení u Tomáše Akvinského*, in: Tomáš Akvinský: *O prozřetelnosti a předurčení*, Praha: Krystal, 2018, s. 9–102.

52/ Spíše etickým rozměrem poměru člověka k tvorstvu se zabývá celé číslo periodika *Salve*. Srov. např. P. Štica: *Péče o společný domov jako naléhavá etická výzva*. Uvedení do encykliky *Laudato si'* papeže Františka, *Salve* 4 (2017), s. 11–34. Zmíněný autor chce českou katolickou scénu zasvěcovat do avizované „ekologické“ encykliky, nicméně zapomíná nejprve naslouchat tomu, co již čeští katoličtí teologové k danému tématu vyprodukovali, a tak mu unikají některé jejich postřehy. L. Kolářová: *Víra ve stvoření jako ekoetická perspektiva*, *Salve* 4 (2017), s. 89–106; Z. Sokolíčková: *Tady jsme doma*, *Salve* 4 (2017), s. 107–122; P. V. Kohut: *Moje jsou nebesa a moje je země*. Tvorstvo v duchovním zrání podle sv. Jana od Kříže, *Salve* 4 (2017), s. 139–158. Autoři všech uvedených studií zůstávají jakoby uvězněni na poli etiky nebo spirituality, přičemž vůbec nespécifikují, co se výrazem „teologie stvoření“ vlastně rozumí: jde o genitivní teologii pojednávající o tvorstvu, anebo o systematickou teologii stvoření pojednávající o poměru mezi Bohem a světem, potažmo člověkem? Po přečtení těchto studií si zasvěcený čtenář uvědomí, že připomínání autoři toho o problematice prvního stvoření, udržování světa, o takzvaném *concursum divinum*, o problematice zla a prvotního hříchu ve skutečnosti moc nevědí.

Studii a knih podobného tematického zaměření, jejichž myšlenkový obsah a hlavně skutečná teologická přínosnost mívá velmi kolísavou úroveň, je v posledních letech povícer. Jako příklad zmíním relativně krátkou, pouze digitálně editovanou monografii: L. Karczubová: *Překročit práh ekologie*, Olomouc – Roma: Refugium, 2016.

S teologií stvoření vzdáleně souvisejí také publikace zabývající se „právy“ živočichů: srov. např. H. Müllerová, D. Černý, A. Doležal (ed.): *Kapitoly o právech zvířat*, Praha: Academia, 2016.

Ačkoli se jedná o překladovou literaturu, vzhledem k tematické spřízněnosti s předchozí rozsáhlou kolektivní monografií domácí proveniencí je vhodné na tomto místě připomenout následující knihy: G. Chapouthier: *Zvířecí práva*, Praha: Triton, 2013; A. Linzey: *Teologie zvířat*, Praha: Triton, 2017.